

Anna Kristiansen  
Sprog 4, fri skriftlig eksamensopgave.  
Juni 2008

Kognitiv semantik  
Sprog 4  
Anna Kristiansen

## Indholdsfortegnelse

Indledning.....	side 1
Baggrund for den kognitive semantik.....	side 2
Kategorisering.....	side 4
Grundniveau.....	side 6
Metaforteorier.....	side 6
1. strukturelle metaforer.....	side 6
2. orienteringsmetaforer.....	side 7
3. ontologiske metaforer.....	side 8
4. metonymier.....	side 8
Opfattelsesmønstre.....	side 9
Diskussion.....	side 12
Konklusion.....	side 14
Litteraturliste.....	side 15

## Indledning

Mark Johnson og George Lakoff revolutionerede i 1980 den eksisterende viden om metafor-teori og grundlagde samtidig det kognitive sprogsyn<sup>1</sup> med bogen *Metafores, we live by (Hverdagens metaforer)*. Jeg vil i denne opgave beskæftige mig med forskellige aspekter af den kognitive semantik og diskutere, hvordan de hænger sammen med sprogsynet som helhed, herunder i hvilken grad, de lever op til *den kognitive forpligtelse* og *generaliseringsforpligtelsen* (disse to beskrives indgående på side 3). Opgaven skal munde ud i en diskussion af sprogsynets styrker og svagheder med perspektivering til andre sprogsyn.

Jeg vil i det følgende gøre rede for hovedsynspunkter og centrale begreber i den kognitive semantik med tilhørende delkonklusioner, hvorefter jeg vil diskutere, i hvilket omfang sprogsynet formår at beskrive forskellige aspekter af sproget, og hvordan det står i forhold til andre herskende sprogsyn.

---

<sup>1</sup> Egentlig siger man, at det kognitive sprogsyn blev grundlagt i 1979, men det var *Hverdagens metaforer*, der rigtig satte skub i tingene.

## Den kognitive semantiks baggrund

Det kognitive sprogsyn opstod i USA i slutningen af 1970'erne. På dette tidspunkt var det det formelle sprogsyn, der var det primære i USA med hovedfiguren Noam Chomsky. Det formelle sprogsyn er autonomt, forstået på den måde, at det beskæftiger sig med sproget alene, altså isoleret fra andre områder af videnskaben og verden. George Lakoff er oprindeligt af en afart af den formelle lingvistikskole (den generative semantik), men kunne ikke forene sig med tanken om, at det var det grammatiske, der skabte mening i sproget. Dette førte til, at han sammen med landsmanden Mark Johnson grundlagde det kognitive sprogsyn som en reaktion mod det formelle sprogsyn.

Det kognitive sprogsyn interesserer sig specielt for den måde, hvorpå mennesket skaber betydning med sproget, og dets påstand er, at dette i høj grad foregår vha. forskellige grundlæggende metaforstrukturer. I 1980 udgav George Lakoff og Mark Johnson således bogen *Metaphors we live by*, der er blevet en milepæl inden for såvel metafor-teori som kognitiv semantik. Værket gør op med den gængse opfattelse af, at metaforer er noget, der hører retorikken og poetisk litteratur til og viser, hvordan stort set alt, hvad vi siger og tænker, bygger på metaforer. Det hænger sammen med, at den menneskelige hjernes begrebssystem er metaforisk i sin grundstruktur, hvilket gør metaforen til et grundlæggende forståelsesredskab.

Det kognitive sprogsyns grundidé er, at al betydning bygger på forståelse og opponerer dermed imod, at mennesket kan finde en objektiv virkelighed. Den objektive virkelighed findes givetvis, men er utilgængelig for levende væsner, eftersom den i hjernen bliver fortolket og dermed afobjektiveret.

Det kognitive sprogsyn er klart antidualistisk i sit menneskesyn. Ånd og materie, eller sind og krop, er to sider af samme sag, og de lader sig ikke adskille. Mennesket *er* sin krop, og kan så at sige *føle* en betydning (jf titlen på Mark Johnsons bog *The body in the mind*). Dette begreb kalder de kognitive semantikere "embodiment" (den inkarnerede betydning, Ruus). Mennesket gør sig meget tidligt en masse sensomotoriske og sociokulturelle erfaringer, der tilsammen udgør dets *erfaringsrealisme*. Disse erfaringer gør bl.a., at der til mange ord hører en tilsvarende bevægelse, som sidder så dybt i os, er så inkarneret, at man mærker bevægelsen, så snart man opfanger det tilsvarende ord. Et eksempel kan være et verbum som at rejse sig, hvor vi straks mærker den tilsvarende bevægelse. Mennesket erfarer med alle dele af kroppen, og kroppen bliver derfor udgangspunkt for forståelse.

Det kognitive sprogsyn forsker på grundlag af to forpligtelser; *generaliseringsforpligtelsen* og *den kognitive forpligtelse*. Generaliseringsforpligtelsen går ud på, at forskningen skal være universel i den forstand, at det skal gælde alle aspekter af sprog. Denne forpligtelse er i høj grad ment som en modreaktion på den generative grammatiks tanke om, at hjernen er opdelt i forskellige *moduler*, og at der således er et modul særligt til sprog, som så er opdelt i forskellige moduler til syntaks, fonologi, morfologi og semantik. Det kognitive sprogsyn er nemlig på alle måder antimodulært (jf. det grundlæggende begreb *embodiment*), og mener således ikke, at man kan undersøge ét aspekt af den menneskelige psyke udtømmende uden også at se på resten. Og eftersom hjernen er en helhed, ligesom hjernen og kroppen er det, bygger forskellige aspekter af sprog på samme strukturer, hvilket naturligvis skal afspejle sig i forskningen.

Den kognitive forpligtelse er knap så kompleks og handler om, at den nye forskning bør stemme overens med, hvad man ellers ved om kognition, også fra andre forskningsområder. Også denne forpligtelse knytter sig til det antimodulære menneskesyn, da man ikke kan have to modsatrettede teorier, når man ser mennesket som én helhed.

Det er vigtigt at tilføje, at de to forpligtelser ikke implicerer, at mennesker overalt er ens. Menneskers hjerner er opbygget ens og mennesket forstår via erfaring, men eftersom denne erfaring i forskellige kulturer og samfund kan være meget forskellig, er menneskers forståelsesgrundlag også forskellige.

Eftersom sindet og kroppen ikke kan adskilles, er den kognitive semantik nødsaget til at tilføje sprogforskningen helt nye fagdiscipliner. Lakoff og Johnson gør altså op med det autonome fra det formelle sprogsyn: Kognitivismen er det, man kalder et *integrerende sprogsyn*, hvor man ikke kun undersøger sproget, men også interesserer sig for andre faggrene, som man mener er relevante for sprogforskningen. Det kognitive sprogsyn beskæftiger sig således med neurologiske, psykologiske, kinæstetiske, sociologiske, kulturelle og sensomotoriske sider af sprogbrug og introducerer altså sprogforskningen for en vifte af (nye) videnskaber.

Det kognitive sprogsyn er oprindeligt opdelt i to grene; den kognitive semantik og den kognitive tilgang til grammatik. Begge grene har et semantisk grundlag og bygger på *embodiment*, ligesom de begge føler sig underlagt såvel den kognitive forpligtelse som generaliseringsforpligtelsen. Forskellen ligger sådan set bare i interesseområder; hvor den kognitive grammatik, som det fremgår, beskæftiger sig med grammatik og leksikalisering, hører metafor-teori og kategorisering til den kognitive semantik. Denne opgave vil i det følgende tage udgangspunkt i den kognitive

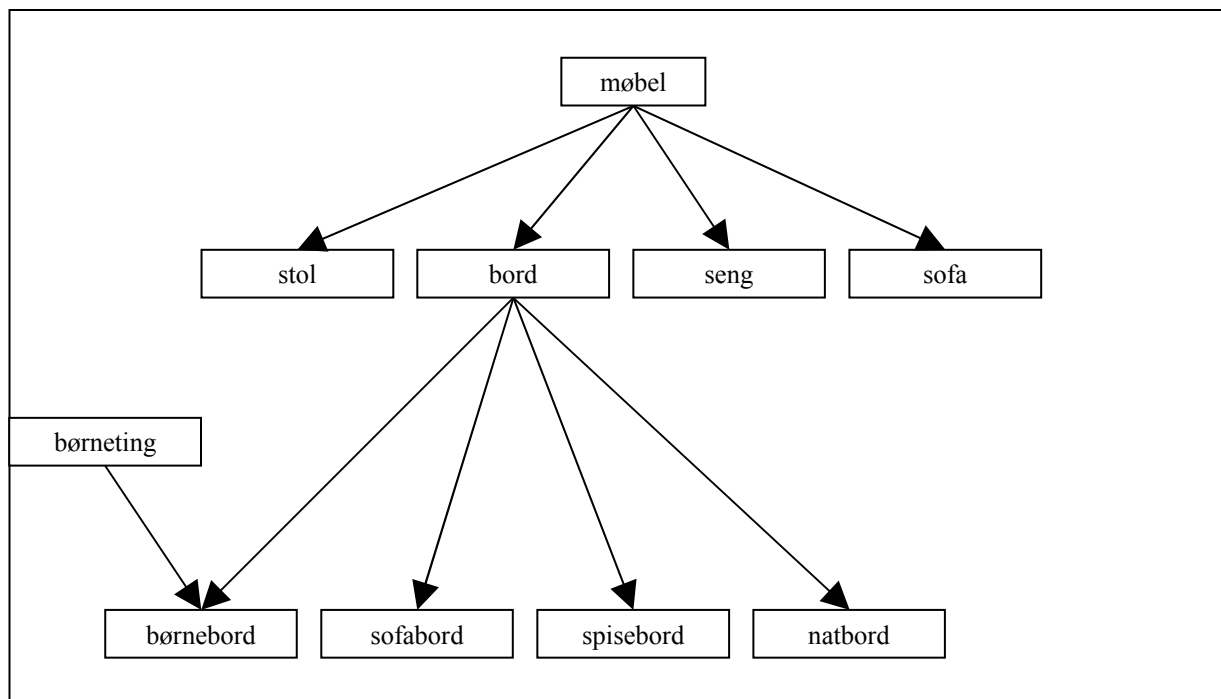
semantik med hovednavnene George Lakoff og Mark Johnson. Jeg behandler nedenfor et udvalg af teorier fra den kognitive semantik, som jeg finder repræsentativt for denne del af det kognitive sprogsyn.

## Kategorisering

Den kognitive tankegang bygger på, at visse ord hænger sammen; fx hænger ordet gås sammen med ordet gæs. Dette lyder måske som en banal selvfølge, men det er det ikke. Det strukturelle sprogsyn, der slet ikke interesserer sig for det semantiske, ville eksempelvis afvise denne påstand blankt. En strukturalist ville måske interessere sig for at undersøge entalsformer i forhold til flertalsformer og derved behandle de to ord sammen, men da de ellers ser på form frem for indhold, er ovenstående påstand rent sludder for dem.

Eftersom kognitiverne altså er enige om, at ord kan være tæt knyttede til hinanden eller hænge sammen, arbejder de meget med semantiske kategoriseringer. En kategori har typisk en over- og/eller flere underkategorier. Derudover kan samme ord tilhøre flere forskellige kategorier, og en kategori kan være tæt knyttet til en anden. Eksempelvis hører ordene stol, sofa, bord og seng alle under kategorien møbler, ligesom stuebord, spisebord, børnebord og natbord alle har overkategorien borde. Samtidig er et børnebord også underkategori til børneting.

Som det måske allerede fremgår, kan kategoriseringen godt blive en noget rodet affære, og de kognitive semantikere bruger derfor ofte grafiske semantiske netværk, når de arbejder med forskellige kategorier i forhold til hinanden for at gøre det mere overskueligt. Nedenfor har jeg lavet et enkelt semantisk netværk ud fra eksemplet ovenfor. Pilene betyder, at det, der peges på, er underkategori til det, der peges fra.



Figur 1. Hierarkisk semantisk netværk.

Som man kan se på ovenstående figur, skitseres semantiske netværk kun med de kategorier, der er relevante i pågældende undersøgelse. Det er ganske enkelt umuligt at lave et netværk hvor alle kategorier bliver udtømt, da der altid vil være sammenhænge til nye kategorier, der så på den ene eller anden måde hænger sammen med endnu andre kategorier.

Inden for kategorisering arbejder det kognitive sprogsyn med begrebet *radiale* kategorier. Det er kategorier, hvis medlemmer ikke er lige gode eksempler på kategorien, men hvor nogle medlemmer er prototypemedlemmer og andre er mere perifere medlemmer. De radiale kategorier ses som en cirkel, hvor de medlemmer, der har flest egenskaber, som passer til kategorien, er tættest på midten, mens medlemmer med færre egenskaber er placeret længere ude i cirklen. Eksempelvis er malerier og skulpturer prototyper på kunst, mens afføring på dåse ligger noget mere perifert inden for denne kategori. Det er karakteristisk, at det kun er prototyperne i de radiale kategorier, der er helt enighed om tilhører kategorien.

Med deres forskning inden for semantiske kategorier tilfører de kognitive semantikere altså sproget et nyt semantisk grundlag for kategorisering, der på mange måder supplerer det hidtil eneherkende grammatiske grundlag.

## Grundniveau

Den kognitive semantik arbejder inden for sproget med et såkaldt grundniveau. Grundniveauet er et slags mellemniveau med overkategorier, der er mindre specifikke og underkategorier, der er mere specifikke. Eksempelvis befinder et ord som bil sig på grundniveauet, mens hverken overkategorien transportmiddel eller underkategorien Toyota gør det. Det er karakteristisk for ordene på grundniveauet, at det er de ord, små børn først lærer, og det er ofte meget korte ord. Det er desuden let at karakterisere ord på grundniveau rent funktionelt, og de har ofte knyttet et bestemt bevægelsesmønster til sig; man skærer med en kniv, bladrer og læser i en bog og sparker til en bold osv. Man kan således definere ord på grundniveau som de mest generelle ord, hvortil der hører et bestemt funktions- eller bevægelsesmønster. I det semantiske netværk (figur 1) er det således ordene stol, bord, sofa og seng, der befinder sig på grundniveauet.

Det er ikke kun i forbindelse med substantiver, man taler om et grundniveau, selvom de er den mest håndgribelige ordklasse i denne sammenhæng. Verber, som fx at løbe og at gå er også på dette niveau med verbet at bevæge sig som overkategori. At løbe gadedrengeløb er i denne forbindelse en underkategori til at løbe.

Man kan godt forestille sig, at nogle samfund har andre grundniveauord end dem, vi har i Danmark. Ideen er bare, at alle sprogsamfund har et grundniveau. I den vestlige verden har vi generelt de samme grundniveauord, hvilket naturligvis hænger sammen med, at vores kulturer er meget ens.

## Metafor-teori

Den kognitive semantik er måske allermest kendt for sin nytænkning inden for metaforbegrebet. I *Hverdagens metaforer*, eller *Metafores we live by* (metaforer, vi lever efter) som er den engelske og mere præcise titel, bliver det således bevist, hvordan sprog, men også menneskers tankegang i det hele taget, bygger på metaforer. Faktisk er metafor-teorien så stærk i det kognitive sprogsyn, at det (kan) bruges som litterær analysemetode. Jeg vil i det følgende give en kort beskrivelse af de forskellige metafortyper, som Lakoff og Johnson introducerer i bogen.

### **Strukturelle metaforer**

Strukturelle metaforer er metaforer, hvor et begreb beskrives vha. et andet. I *Hverdagens metaforer* bruges eksempler som *diskussion er krig*, *tid er penge* og *kærligheden er en rejse*. Det interessante ved disse metaforer er, at de, selvom mange aldrig har hørt om nogle af dem, alligevel eksisterer i



vores underbevidsthed. Det viser sig i den måde, hvorpå vi taler om diskussion, tid og kærlighed; nemlig med metaforer, der egentlig hører hjemme i samtaler om henholdsvis krig, penge og rejser. Tager vi eksempelvis begrebsmetaforen *kærligheden er en rejse*, viser udtryk som *vi er nået langt i vores forhold*, *vi er gået i stå*, *vi er godt på vej til at blive gift* og *vore veje må skilles*, at vi rent faktisk tænker på kærligheden som en rejse.

Det er dog ikke alle egenskaber, vi overfører på et begreb i disse strukturelle metaforer, for var det det, ville man kunne sætte lighedstegn mellem de to begreber, og i ovenstående eksempel ville kærligheden rent faktisk være en rejse. Metaforen giver os mulighed for at fremhæve netop de aspekter ved kærligheden, som vi ønsker.

### **Orienteringsmetaforer**

Orienteringsmetaforer bygger, som navnet antyder det, på den rumlige orientering, først og fremmest op og ned. Lakoff og Johnson har opdaget, at der er hele metaforsæt, der har rod i samme overordnede orientering. Det viser sig eksempelvis, at op bruges for glad, mens ned er ked af det: Man kan være *oppe at køre*, *have optur på*, *være i højt humør*, *være i den syvende himmel* ligesom man kan være *langt nede*, *have nedtur* og *være nedtrykt*.

I *Hverdagens metaforer* beskrives ud over glad er op og ked af det er ned en række andre orienteringsmetaforer, der bygger på en op-ned-orientering, som stort set kan samles under én: Op er godt, og ned er dårligt (bevidst er op, ikke bevidst er ned, sundhed og liv er op, sygdom og død er ned, at have kontrol er op, at være under (andres) kontrol er ned, mere er op, mindre er ned, høj status er op, lav status, er ned, godt er op, dårligt er ned, dyd er op, fordærv er ned, fornuft er op, følelser er ned<sup>2</sup>). Det passer i øvrigt fortrinligt med de danske slangord *optur* og *nederen*, som kan oversættes netop til godt og dårligt.

Orienteringsmetaforerne kan, som rigtig meget andet inden for den kognitive semantik, forklares sociologisk og kulturelt. Eksempelvis går man ofte med bøjet hoved og kigger ned, hvis man er ked af det, mens man, når man er frisk og glad, er ret og altså virker højere. Hvad angår mere er op og mindre er ned, kan forklaringen findes i, at en bunke med mange penge er højere end en bunke med få penge.

---

<sup>2</sup> Side 24-27 i *Hverdagens metaforer*.

### **Ontologiske metaforer**

Langt de fleste ontologiske metaforer ser vi normalt ikke som metaforiske, og det er klart de mest komplekse metaforer. Vi bruger ontologiske metaforer for bedre at forstå et abstrakt og ikke afgrænset fænomen eller begreb: vi gør det via metaforen simpelthen afgrænset og mere konkret. *Hverdagens metaforer* betegner det eksempelvis som en ontologisk metafor, når vi kalder noget indviklet som prisstigninger inden for et enkelt lands grænser for inflation. På samme måde kalder vi et bestemt territorium af land for København og et andet for Lolland, så vi bedre kan overskue det og tale om det.

Personifikationen er ligeledes en slags ontologisk metafor. Her gives et begreb aktive menneskelige egenskaber, hvilket gør det nemmere at forholde sig til, hvad det er for kræfter, der ligger bag det ontologiske begreb. Et eksempel på en personifikation er *klæder skaber mennesker*.

Mange begrebsmetaforer er desuden ontologiske. I bogen bruges eksemplet *bevidstheden er en maskine*, som jo faktisk er ontologisk på to måder; bevidstheden er en måde at gøre forskellige tanker, vi er bevidste om, mere konkrete, og maskinmetaforen konkretiserer den stadig noget abstrakte bevidsthed.

En anden ontologisk begrebsmetafor, som er grundlæggende for vores forståelse går ud på, at synsfeltet er en beholder. Det er derfor, vi kan tale om, at noget er ude af syne, eller at der er land i sigte.

### **Metonymi**

Den kognitive semantik interesserer sig også for andre metaforiske operationer som fx metonymien, hvor man bruger ”en entitet til at referere til en anden der står i relation til den.”<sup>3</sup> Den mest kendte metonymi er nok del-for-helhed, der, som navnet ekspliciterer, går ud på, at man refererer til en helhed ved kun at nævne en del af den som fx et jakkesæt for en mand, der bærer jakkesæt, eller en tyrenakke for en mand med tyrenakke. Således giver metonymien mulighed for at fremhæve et bestemt aspekt ved en ting eller person. Et del-for-helheds-spørgsmål som fx *hvad siger de kloge hoveder?* giver således andre konnotationer end *hvad siger tyndarmen*<sup>4</sup>?

Som det fremgår, bygger vores tankegang altså på et helt netværk af forskellige metaforsystemer, som hjælper os med at forstå vores omgivelser. Forskellige metaforer hjælper os således med at

---

<sup>3</sup> Side 42 i *Hverdagens metaforer*.

<sup>4</sup> Slang for en slapsvans.

Anna Kristiansen  
Sprog 4, fri skriftlig eksamensopgave.  
Juni 2008

fremhæve de sider af en ting eller et begreb, som vi ønsker. Når vi prøver at *slå tiden ihjel*, ser vi fx bort fra andre grundlæggende metaforer, som eksempelvis *tid er penge*.

Det gælder for de grundlæggende begrebsmetaforer, som det gør for alle andre aspekter af den kognitive semantik, at de er universelle i den forstand, at de forefindes i alle samfund, men det er ikke nødvendigvis de samme begrebsmetaforer, der gælder overalt. Eksempelvis ses tid ikke som penge i andre mere primitive samfund.

Det er i det foregående bevist, hvor gennemgribende metaforsystemerne er i vores hjerner, så metafor teorien kan vist siges at leve fint op til den generelle forpligtelse om, at teorier skal gælde alle aspekter af sprog.

### Opfattelsesmønstre

I bogen *The body in the mind* introducerer Mark Johnson begrebet *image schema*, (på dansk opfattelsesmønster, Ruus). Det er essentielt, at opfattelsesmønstrene er dannet på baggrund af forskellige sensomotoriske erfaringer, og at disse gøres meget tidligt i livet, hvilket afspejler sig i, at Johnson som introduktion til de forskellige opfattelsesmønstre beskriver, hvordan små børn gør sig erfaringer, der fører til disse mønstre. Mange af opfattelsesmønstrene ligner orienteringsmetaforerne, da begge tager udgangspunkt i den rumlige orientering og det helt centrale begreb embodiment.

Det er ikke alle opfattelsesmønstre, der bygger på rumlig orientering. Der findes fx mønstre med udgangspunkt i kræft/styrke (force). Johnson pointerer dog, at disse mønstre ikke er så almindelige i den vestlige verden som andre steder.

Johnson pointerer flere gange i sin bog, at opfattelsesmønstre er dynamiske, og at det derfor er misvisende fx at tegne dem eller på anden måde tro, at de kan opfattes som billeder. På side 29 giver han en meget koncis og præcis beskrivelse af opfattelsesmønstrene: ”I am identifying the schema as a *continuous structure of an organizing activity*.”. Hjernen kan altså organisere vha. opfattelsesmønstre.

Der er rigtig mange opfattelsesmønstre, og Johnson ekspliciterer selv, at der findes flere end de 27 på hans liste (s.126), ligesom han også overvejer, om fx ind-ud-mønsteret er for bredt, og snarere er delt i flere mindre mønstre. Jeg vil i det følgende gøre rede for nogle udvalgte centrale opfattelsesmønstre, og jeg har valgt at bruge de danske betegnelser, som også bruges i Hanne Ruus artikel *Hvad er meningen?* (1998).

### **Rum-mønsteret**

Rum-mønsteret er et slags beholdnings-mønster, der bygger på, at der er en tilstand inden i et rum og en anden tilstand uden for. Mønsteret isolerer således det, der er i rummet/holderen fra omverdenen. Rum-mønsteret er som regel underforstået, når man bruger præpositionen *i*, men forekommer også ved andre præpositioner. Helt bogstaveligt kan man være i køkkenet eller i vandet, men man kan også være i vildrede, i familie eller i tvivl.

På dansk bruger vi desuden rum-mønsteret i forbindelse med tid. Vi taler om, hvad der skete i går, i sidste måned og i sommer, mens englænderne her bruger *during* (i løbet af), og altså nærmere ser tiden som en kombination af rum-mønsteret og fra-til-mønsteret, hvor sommeren er et rum, hvori der er en begyndelse, en vej og en ende.

### **Op-ned-mønsteret**

Dette opfattelsesmønster bygger på, at op er meget og ned er lidt, og det har samme kulturelle oprindelse som de orienteringsmetaforer, jeg har beskrevet, der bygger på det. Vi kender dette opfattelsesmønster fra udtryk som *høje og lave temperaturer, faldende aktiekurser, højtuddannet personale* mm.

### **Fra-til-mønsteret**

Fra-til-mønsteret bygger på ideen om, at man har et udgangspunkt og et mål og en vej, der går mellem disse to fikspunkter. Det er således dette mønster, vi bruger, når vi taler om, hvor *langt vi er i vores lektielæsning*, at man kan *skyde genvej i uddannelsessystemet*, og at man kan *have en midtvejskrise*.

### **For-bag-mønsteret**

Dette mønster tager udgangspunkt i tanken om, at mennesket har en for- og en bagside. Vi har forsiden (ansigtet) mod det, vi gerne vil se, mens det mindre vigtige eller ligegyldige bliver vendt ryggen, og i for-bag-mønsteret er det denne tanke, vi overfører på andre ting. Dermed er det foran godt, og det bagved skidt. Det er dette mønster, som eksempelvis udtrykkene *bagsiden af medaljen*, at være *foran* og at *give nogen baghjul* (man er altså foran dem) stammer fra.

Det er desuden sandsynligt, at dette mønster er grunden til, at så mange mennesker har så svært ved at acceptere, at ordet forfordelt oprindeligt er negativt ladet, og altså betyder, at man ikke bliver tilgodeset.

### **Del-helheds-mønsteret**

Dette mønster minder om den klassiske metonymi, del for helhed, og den tager udgangspunkt i, at en helhed er sat sammen af forskellige dele altså med indbyrdes afhængighedsforhold. Eksempler på metaforer, der har baggrund i dette opfattelsesmønster kan være, at man er medlem af spejderbevægelsen, del af en popgruppe eller have en bedre halvdel.

Desuden bunder verberne delagtiggøre, meddele og deltage i dette opfattelsesmønster, idet samvær (som jo foregår i grupper) og information ses som helheder.

### **Cyklus-mønsteret**

Store dele af vores hverdag bygger på cyklus-mønsteret, eftersom døgnet, ugen, måneden og året er baseret på dette mønster: Det bliver morgen, middag, aften, mandag, tirsdag onsdag osv. Mere billedligt forårsages dette af jorden, der rent faktisk drejer rundt i en evig cyklus. Hjulet, der kører rundt og rundt, hører også under dette opfattelsesmønster. Metaforer som at *få det hele til at løbe rundt*, at noget *går på tur* (man skiftes, og alle får flere ture) og at *stikke en kæp i hjulet* bygger på cyklus-mønsteret.

Opfattelsesmønstrene er tænkt som universelle i den forstand, at mennesker, uanset hvilken kultur de stammer fra, vil have denne slags mønstre, som bygger på erfaring og giver en referenceramme for forskellige sproglige udtryk. Nogle opfattelsesmønstre vil dog være mere eller mindre dominerende i forskellige kulturer.

De samme udtryk behøver da også langt fra at tage udgangspunkt i samme opfattelsesmønster på alle sprog. Eksempelvis har det rod i rum-mønsteret, når englændere kan wake *out* of a deep sleep, hvor søvnen er et rum, man har været nede i, mens det tilsvarende danske at vågne *op* af en dyb søvn bygger på op-ned-mønsteret og herunder orienteringsmetaforen op er bevidst og ned er ubevidst.

Jeg har i det ovenstående forsøgt at give så lette metaforeksempler som muligt, for der findes mange meget komplekse metaforer, der bygger på flere opfattelsesmønstre samtidig. Eksempelvis bunder en metafor som at *gå i ring* i cyklus-mønsteret, men samtidig er der et underliggende til-fra-

mønster, der siger, at man burde gå fra A til B, hvorfor det altså er fjollet at gå målløst i ring. På samme måde er det med udtrykket at *være uden for fællesskabet*, der både bygger på rum-mønsteret med fællesskabet som rum, samtidig med at det implicerer, at fællesskabet er en helhed, man kunne være en del af.

I det hele taget overlapper flere af opfattelsesmønstrene hinanden, så det kan være meget svært at holde styr på dem. Jeg har fx undladt at gøre rede for ind-ud-mønsteret, da jeg syntes, det hang så tæt sammen med rum-mønsteret, at man ikke kan forklare, hvordan de adskiller sig fra hinanden ordentligt.

Samtidig med at nogle opfattelsesmønstre minder om hinanden, er nogle af dem også stort set identiske med orienteringsmetaforerne. Dette hænger selvfølgelig sammen med, at opfattelsesmønstrene er grundlæggende, og at orienteringsmetaforerne derfor bygger på dem, hvilket i høj grad vidner om, at teorierne lever op til såvel generaliseringsforpligtelsen som den kognitive forpligtelse.

## Diskussion

Som det er vist i et foregående, er den kognitive semantik en videnskab, der sætter sammenhæng og harmoni inden for forskning højt, hvilket klart afspejles i teorierne, hvor næsten alt kan forklares sociokulturelt og/eller sensomotorisk. Der er en klar overensstemmelse inden for det materiale, jeg her har behandlet; der er overlap og dermed harmoni mellem de forskellige teorier, hvilket stemmer helt overens med den kognitive forpligtelse og generaliseringsforpligtelsen.

Det skinner dog igennem, at den kognitive semantiks forskning, er opstået på baggrund af den vestlige verdens samfund og kulturer, og at den derfor ikke bare passer i sin nuværende form ind overalt. Grundideen om, at mennesket forstår vha. opfattelsesmønstre og grundlæggende begrebsmetaforer, er universel, men mange af eksemplerne ville nok skulle nytænkes og omtolkes i andre samfund.

Det kognitive sprogsyn har, ligesom alle andre sprogsyn, dele af sproget, som det beskriver rigtig godt og dele, som det har problemer med at beskrive. En af de mest iøjefaldende svagheder er nok, at det kognitive sprogsyn ikke egner sig særlig godt til talesprog. Jeg har tidligere nævnt, at sprogsynet, i modsætning til det formelle og det strukturalistiske, er et integrerende sprogsyn, men det skal forstås sådan, at mennesket tænkes med (jf. det sociologiske, det neurologiske og det

kinæstetiske grundlag) i forskningen. Sprogsynet beskæftiger sig nemlig ikke gerne med talesprog, for hvis det gjorde, ville det højst sandsynligt hurtigt komme i problemer. Det kognitive sprogsyn bygger nemlig på det semantiske i sproget, men tager ikke højde for ting som intonation, pauser, stammen mm., som i høj grad også kan være betydningsbærende. På samme måde har den kognitive semantik heller ikke redskaber, der kan finde og forklare ironi og sarkasme eller dialekt, jargon og slang, ligesom det ikke interesserer sig for forskellige sproghandlinger. Vil man beskæftige sig med talesprog, har man det altså nok nemmere inden for et andet sprogsyn som eksempelvis det integrerede sprogsyn eller sociolingvistikken og herunder konversationsanalyse.

Der er dog også styrker ved ikke at være afhængig af talesprog i sin forskning. Eksempelvis kan de kognitive semantikere også forske i ældre sprog vha. skriftligt materiale. Her må talesprogsafhængige sprogsyn nøjes med radio- og tv-udsendelser, som jo ikke findes nær så gamle som skriftkilder. Desuden er det ofte noget stiliserede og kunstige situationer, der forefindes i radio- og tv-materiale, hvilket bevirker, at mange sprogforskere ikke vil bruge det eller i hvert fald undersøger det med forbehold for den ikke naturlige talesituation.

En anden styrke ved den kognitive semantik er, at den har formået at påvise, hvilken kreativitet der ligger til grundlag for semantikken, og altså hvordan mennesket ikke kun videregiver betydning, men hele tiden skaber betydning. Med sin nyskabende metafor-teori har den kognitive semantik således kastet lys over, hvordan betydning skabes vha. flere og mere komplekse systemer end blot grammatikken. Den har vist, hvordan den menneskelige hjerne strukturerer ord og viden efter logiske semantiske ligheder snarere end efter grammatiske størrelser som verber og substantiver i forskellige tider og kasus. Dermed ikke sagt, at grammatik ikke er en væsentlig del af sprogbrug, ligesom en grammatisk forkert sætning naturligvis kan have semantiske konsekvenser, men andre faktorer spiller også ind.

En af de helt store styrker ved det kognitive sprogsyn er selvfølgelig, at det er så universelt, som det er. Det har formået at bevise og beskrive sprogets særlige metaforiske strukturer, og det har kastet lys over, hvordan mennesket erfarer og forstår. Et sprogsyn som det integrerede, der lægger meget vægt på, at sprog opstår i bestemte situationer og helst skal fanges i disse, har ikke nær så gode muligheder for at lave universel forskning, hvilket mange af os udenforstående opfatter som en svaghed.

Der kan dog også være ulemper ved, at de kognitive semantikere er universalister og altså i høj grad har medtaget tanken om sproget som byggende på homogene strukturer fra det formelle sprogsyn. Når man forpligter sig til, at ens forskning skal sige noget generelt om sproget, afskærer man jo samtidig sig selv fra alle de sider af sprogvidenskaben, der kan sige noget særligt om specifikke situationer. Selv om sprog har fællestræk, er det en kendsgerning, at de også er forskellige, og ved ikke at interessere sig for dette aspekt begrænser det kognitive sprogsyn deres forskningsmuligheder.

### Konklusion

Det er altså karakteristisk for det kognitive sprogsyn, at alt hænger nøje sammen, da alle teorier bygger på ideen om embodiment og lever op til såvel den kognitive forpligtelse som generaliseringsforpligtelsen. Det gør, at sprogsynet generelt er let gennemskueligt, når man først kender til grundideerne. Samtidig gør det, at sprogsynet er rimelig overskueligt på trods af det store antal af mønstre, metaforer og teorier generelt.

Den kognitive semantik har formået at belyse, hvordan metaformønstre har oprindelse i menneskelig erfaring. Det er dog endnu ikke alle metaforiske problemstillinger, sprogsynet kan forklare. Eksempelvis har det givet mange semantikere grå hår i hovedet, at vi går *på* posthuset, men *i* banken.

Det kognitive sprogsyn er altså antidualistisk og antimodulært i sit menneskesyn. Det er et integrerende sprogsyn, der har formået at bevise, hvordan sproget bygger på forskellige processer, der er dybt forankret i den menneskelige biologi (det sensomotoriske) og i menneskets omgivelser (det sociokulturelle). Sprogsynet tænker på sprog som opbygget af homogene strukturer, som sprogbrugere udbygger kreativt.

Det kognitive sprogsyn viser ligeledes, hvordan semantik og betydning er meget mere end grammatiske strukturer; at mennesket forstår vha. grundlæggende metafor-systemer og semantiske netværk.



## Litteraturliste

B.W. Fortson IV, "An Approach to Semantic Change" i *The Handbook of Historical Linguistics*, Blackwell, 2003.  
18 ns.

Evans, Vyvyan og Green, Melanie, "The nature of cognitive linguistics" i *Cognitive Linguistics*, Edinburgh University Press, 2006.  
46 ns.

Johnson, Mark, *The Body in the Mind*, The University of Chicago Press, 1979.  
245 ns.

Johnson, Mark og Lakoff, George, *Hverdagens metaforer* side 13-91, Hans Reitzels forlag, Gylling, 2002.  
46 ns.

Ruus, Hanne, "Det er da indlysende!" i *Sprogpsykologi*, Museum Tusculanum, 2005.  
13 ns.

Ruus, Hanne, "Hvad er meningen?" ikke udgivet. 1998.  
15 ns.

Ruus, Hanne, "Kognitiv semantik på dansk" i *3. møde om udforskningen af dansk sprog*, Aarhus University Press, 1991  
13 ns.

Ruus, Hanne, "Lexical Networks" i *The Nordic Languages and Modern Linguistics*, Frodskapersetur føroya, 1992.  
8 ns.

Ruus, Hanne, "Ordnæværker og semantiske relationer" i *Danske Kerneord I*, Museum Tusculanum, 1995.  
20 ns.

I alt 424 ns.